

İpek Yolundan Enerji Yollarına

Nejat TARAKÇI¹

Öz

Dünyamızın enerji ihtiyacı giderek artmaktadır. Ancak farklı coğrafyalarda yeni kaynaklar da keşfedilmektedir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra dünya enerji dengeleri tamamen değişmiştir. Batılı enerji şirketleri, Rusya da dâhil, bağımsızlığına kavuşan yeni enerji ülkelerine akın etmişlerdir. Yeni inşa edilen boru hatları ile ülkeler ve kıtalar birbirine bağlanmıştır. Bu noktada enerji güvenliği öne çıkmıştır. Özellikle Ortadoğu'nun siyasi ve sosyolojik istikrarının enerji güvenliği bakımından hayati olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin önemli rol ve görevleri olacaktır. Çalışma, tarihi İpek Yolu'nun yerini alan boru hatlarından kaynaklanan enerji güvenliği ihtiyacını, bölgesel siyasi istikrar yönüyle ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *İpek Yolu, enerji güvenliği, Ortadoğu, siyasi istikrar*

¹ Dr., Jeopolitikçi ve Stratejist, ntarakci@gmail.com

From Silk Road to Energy Roads

Abstract

World's energy requirement is increasing. However, the new energy sources are also being explored in the different places of the world. After the Soviet Union collapsed, world energy balances also entirely changed. Since then, Western energy companies have headed for the new independent energy countries, including Russia. The continents and countries have been tied to each other with the new energy pipelines. On this point, energy security has come into prominence. Especially, it is clearly seen that the energy security is a vital issue for the Middle East's political and social stability. In this context, Turkey would also have important role and missions. This study aims to analyze the energy security requirements on the pipeline system which has replaced the historic Silk Road role from the regional stability perspectives.

Keywords: *Silk Road, energy security, Middle East, political stability*

1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte dünya enerji tekelleri dengesi de tepe taklak oldu. Soğuk Savaş döneminde enerji üreten birçok ülke, Sovyet kontrolündeki kapalı ekonomik sistem nedeniyle serbest bir enerji ticaretinden yoksundular. Sovyetlerden kopan bu ülkeler, en kısa zamanda petrol ve doğal gaz satışı için uygun pazar ararken, Batılı enerji tekelleri de hem yeni enerji kaynaklarına ulaşma hem de enerji maliyetlerini düşürme peşine düştüler. Dünya petrol rezervinin yaklaşık %67'sinin ve doğal gaz rezervinin %40'ının bulunduğu Ortadoğu ve Orta Asya'daki² bu radikal değişim dünya çapında siyasi ve ekonomik bir kırılma noktası oldu. Ortaya çıkan yeni enerji ülkeleri, doğrudan bağımsızlıklarına kavuşan (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan) ve Sovyetlerin ekonomik, askeri ve siyasi etkisinden kurtulan (Irak, Cezayir, Libya vb.) ülkeler olarak iki kategoride mütalaa edilebilir. Sovyet etkisinden ve korumasından yoksun kalan bu ülkeler, dünya güç dengelerinin bozulması nedeniyle Batılı ülkelerin etki alanına girdiler. Cezayir 1988'de, Irak 1991'de ve Libya 2011'de Batı'nın siyasi ve ekonomik kısılcasına girdiler. Ayrıca ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesi, Rusya'nın enerji tekeline dolaylı destek sağlayan Irak'ı da devreden çıkardı.

2. Küresel Ekonomik Sistem ve Çok Uluslu Şirketler

Sovyetlerin dağılmasının en büyük etkisi dünya ekonomik sistemi üzerinde görüldü. İnternet teknolojisinin baş döndürücü gelişmesi, sermayenin serbest dolaşıma açılması, gümrük duvarlarının kaldırılması, rekabetin yayılması ile birlikte dünyanın siyasi yapısı radikal bir değişime uğradı. Bu bağlamda uluslararası Finans Kapital Sistemin³ yönettiği çok uluslu şirketler (ÇUŞ) birçok ülkenin rutinleşmiş iç ve dış politikalarını etkilemeye başladılar. Ulusal çıkarların yerini ÇUŞ'ların tatmin olmayan kazanç hırısı aldı. Bu bağlamda Finans Kapital Sistemin kalbi sayılan sigorta şirketleri öne çıktı. Çünkü hareket halindeki her türlü sermayenin riski vardı ve bu risk sigortalanmalıydı. Böylece kredi maliyetleri de arttı. Dünya politikasında en etkin ÇUŞ'lar enerji ile uğraşanlardı. Çünkü bu alandaki kar oranları hem çok yüksek, hem de devamlıydı. Pazar sorunu yoktu. Sadece yatırım ve güvenlik riski vardı. Enerji ÇUŞ'larında ABD başı çekiyordu. Bu ÇUŞ'lar, siyasiler üzerinde etkin olarak Irak'a hukuksuz müdahale-

² Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü, *2010 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/sectorraporu_2010.pdf

³ Finans Kapital Sistem, petrol-doğal gaz ve silah endüstrisi gelirlerini bankalar ve sigorta şirketleri vasıtasıyla kontrol eden sistemin adı. (Harpal Brar ve Ella Rule, *Ortadoğu ve Emperyalizm*, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2004, s. 71.)

yi motive etmekte önemli rol oynadılar. ÇUŞ'ların kontrolsüz yükselişi, dünya küresel ticaretinin kurallarını da etkiledi. Özellikle küresel sistem içindeki enerji ve yatırım pazarlıkları artık iki devlet arasında değil, devletlerle ÇUŞ'lar arasında müzakere edilir hale geldi. Klasik devlet yapıları sadece ÇUŞ'ların riskini sırtlanan, anlaşmaları onaylayan ve destekleyen bir makam rolünü üstlendi. Enerji ÇUŞ'ları dolaylı yollardan küresel siyasetin önemli bir aktörü haline geldi. ABD'nin eski başkan yardımcısı Al Gore geçen yıl yayınlanan *The Future*(Gelecek) adlı kitabında ÇUŞ'ların siyasi sistemi etkilemesinden endişe etmektedir: Dünyamızda, gücün giderek batıdan doğuya kaymasına ek olarak devletlerin gücü de giderek iş, finans ve medya kuruluşlarının eline geçmektedir. Hükümetler kararlarını, politik partilerin ana finansman kaynağını oluşturan bu kuruluşların çıkarlarını gözetecek biçimde almaktadır.⁴

3. Yeni Enerji Denklemi ve Rusya

Batının devlet ve devlet destekli ÇUŞ'ları öncelikle Rusya ve Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına akın ettiler. 1991'de tankın üzerine çıkarak demokrasi kahramanı ilan edilen başkan adayı Yeltsin, başkan olduktan sonra 30 Aralık 1995'te Rusya'nın Üretim ve Paylaşım Anlaşmasını imzaladı.⁵ Böylece %80'lere varan hisse payları ve uzun süreli anlaşmalarla Rus doğal kaynakları Batılı şirketlere sunuldu. Batılı şirketlerle işbirliği Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi ülkelere başlıca iki nedenle cazip geldi. Birincisi ileri teknoloji ile kaynakların verimini yükseltmek, ikincisi ise enerji nakil sorunlarını çözmektir. Enerjinin son ulaşma noktaları binlerce kilometre uzaktaydı. Potansiyel enerji alıcıları, Avrupa, Japonya ve Çin'di. Yeni enerji boru hatları tarihi İpek Yolunda olduğu gibi karmaşık, çatışmaya açık ve riskli bir siyasi coğrafyadan geçmek zorundaydı. Ayrıca Avrupa 1920'li yıllardan beri ağırlıklı olarak Ortadoğu petrollerini kullanmaktaydı. Dağılma sonrası Rusya, mevcut kaynakları ile dünya enerji devleri içinde yer almaya devam etti. Coğrafi yakınlığı ve güvenilir bir enerji ülkesi olarak Rusya, Avrupa'nın birinci tedarikçi ülke olma konumunu sürdürdü. Tek fark artık küreselleşen ekonomik sistem nedeniyle daha rekabetçi ve daha kaygan bir ticari ortamın olmasıydı. Rusya'nın bir başka zayıf yönü de enerji üretimi için modern teknolojiye sahip olma-

⁴ Erdal Musaoğlu, "Geleceğimiz Neler Belirleyecek?", *Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknoloji Eki*, 27 Haziran 2014, s. 11.

⁵ Mark A. Stoleson, "Investment at an Impasse: Russia's Production Sharing Agreement Law and the Continuing Barriers to Petroleum Investment in Russia", *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol. 7, No. 2 (Spring 1997), 12. 10. 1997, <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=djcil>

ması idi. Bu nedenle başlangıçta Batılı enerji şirketlerine bağımlı olmak zorunda kaldılar. Bu nedenle Rusya'nın enerji kaynakları, çok uygun Üretim Paylaşım Anlaşmaları (PSA) ile Batılı şirketlerin işletilmesine verildi. Aynı zamanda Hazar Denizi'nin hukuki statüsü de yeni bir anlaşmazlık konusu olarak ortaya çıktı. Çünkü Orta Asya enerji ülkeleri Hazar Denizi kıyısında kümeleşiyordu. Dolayısıyla bu ülkelerin hepsi Hazar'dan pay istiyordu. Bu bağlamda daha önce İran'la Sovyet Rusya arasında 1921 ve 1940'da imzalanan anlaşma hükümlerine tabi Hazar Denizi'nin statüsü de yeniden masaya yatırıldı. Ancak şu ana kadar herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Bu ülkeler hala eski yerlerinde üretimlerine devam ediyorlar. 2000 yılında Rusya'da yönetime gelen Putin, Yeltsin zamanındaki Batı avantajlı petrol ve maden anlaşmalarını tamamen değiştirerek Rusya'nın çıkarlarını yeterli düzeye çıkardı. Petrol üretiminde dünya üçüncüsü olan Rusya'nın enerji kaynaklarının merkezi Sibirya bölgesidir. Çalışma şartları zordur. Bu bölge Rus petrolünün %76'nı doğal gazın ise %87'sini üretmektedir. Rusya'nın federal bütçesinin %52'si petrol ve doğal gaz gelirlerinden sağlanmaktadır.⁶ İhracat gelirlerinin %62'si Enerji İpek Yolu'nun başlangıcı olarak adlandırılabilir Sibirya bölgesinden sağlanmaktadır.

4. Avrupa-Rusya Güven Bunalımı

Rusya bugün Avrupa'nın bir numaralı enerji tedarikçi ülkesi durumundadır. 2006'daki Ukrayna'nın Avrupa'ya giden hattın⁷ fazla gaz alması nedeniyle patlak veren krizdeki Rusya'nın katı tutumu, Avrupa'da Rusya'ya duyulan güveni zedeledi. Hatta Rusya'nın bu yaklaşımı enerjiyi politik bir baskı aracı olarak kullandığı şeklinde yorumlandı. Bu tarihten sonra Avrupa Birliği, alternatif enerji kaynakları konusunda çok ciddi düzenlemeler yaptı ve yeni stratejiler geliştirdi. Örneğin Almanya 2030 yılında toplam enerji ihtiyacının %30'unu rüzgâr ve güneşten sağlamayı planladı.⁸ 2006'daki doğal gaz krizinin jeopolitik etkisi AB'nin Rusya dışında yeni enerji tedarikçi ülkeler araması oldu. Hazar bölgesi kaynaklarının Rusya'yı baypas ederek Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasına öncelik verildi. Nabucco böyle ortaya çıktı. Ancak yaklaşık 70 yıllık bölgedeki Rus nüfuzu ve etkisi burada da kendisini gösterdi. Türkmenistan, Kaza-

⁶ US Enerji Information Administration, Russia, Analysis, 26 November 2013, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=rs>

⁷ Rus doğal gazının % 80'i bu hattın gönderilmektedir.

⁸ Almanya'nın hedefi 2050 yılında tüm enerji tüketiminin yarısının alternatif enerji kaynaklarından karşılanmasıdır. Günümüzde Almanya; dünyanın dördüncü büyük nükleer enerji kullanan ülkesidir. Fakat 2021 yılına kadar tüm nükleer enerji santrallerinin kapatılması kararlaştırılmıştır. ([ttp://tr.wikipedia.org/wiki/Almanya'da_enerji](http://tr.wikipedia.org/wiki/Almanya'da_enerji))

kistan ve Azerbaycan projesi yeterince destekleyemediler. Proje güzergâhı üzerindeki Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkelerle de bazı sorunlar vardı. Ermenistan'ın halen Sovyet döneminden farksız bir Rusya peyki olma durumu, bölgedeki tüm siyasi ve ekonomik gelişmeleri engellemektedir. Özetle Nabucco projesi rafa kaldırıldı. Devam eden süreçte siyasi ve mali konuları aşma gayretleri TANAP (Trans Anatolian Pipeline) adlı yeni bir projeyi gündeme taşıdı.

5. Ukrayna Krizi ve Enerji

Kasım 2013'te başlayan Ukrayna krizi, Rusya-Avrupa enerji ilişkilerine yeni bir boyut eklemiştir. Krizin uzun vadeli olacağı kaçınılmaz gözükmemektedir. Bu bağlamda Avrupa – Rusya enerji hatlarına alternatif kaynak ve güzergâhlar bulunması hayati önem kazanmıştır. Bu noktada Doğu Akdeniz enerji kaynakları öncelik kazanmıştır. Bunu sağlamak için Kıbrıs sorununun çözülmesi, Türkiye – İsrail ilişkilerinin düzelmesi, Suriye ve Irak'taki istikrarsızlığın giderilmesi zorunludur. Önümüzde çok bilinmeyenli, riskli ve içinde her yerde Rusya'nın karşımıza çıkacağı bir senaryo vardır.

6. Yeni İpek Yolları

Dünyanın temel enerji maddesi olan petrol ve doğal gaz çok farklı bir ticari metadır. Diğer ticari metalara benzemez. Petrolün üç binden fazla malın üretiminde kullanılan bir ham madde olduğu da asla akıldan çıkarılmamalıdır. Petrolden üretilen bazı maddelerin değeri enerji özelliğinin çok üstüne çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz çok fazla alternatifi olan bir mal değildir. Fiyatı sürekli değişkendir. Spekülyasyona açıktır. Pazar sorunu yoktur. Alımlar peşin parayla yapılır. Doğal gaz, üretimini takiben hemen kullanılmalıdır. Depolaması zor ve masraflıdır. Petrolün de kullanımı için rafine edilmesi gerekir. Dolayısıyla petrolü satın almak veya petrolü olmak fazla bir şey ifade etmez. Rafinerinin olması veya güvenli bir rafineri hizmeti satın alınması gerekir. Rafineriler pahalı yatırımlardır. Sürekli, verimli ve makul fiyat garantisi olan bir ham petrol akışı gerekir. Sonuç olarak enerji siyasi, ekonomik, ticari ve teknolojik dengelerin bir arada olmasını gerektiren benzersiz bir metadır. Enerji güvenliği, iki basit kelimenin yan yana gelmesinden çok daha kapsamlı bir olgu olup;

- Kaynakların güvenliği,
- Nakliyatın güvenliği,
- Pazarın güvenliği,
- Genel anlamda güvenlik,

- Fiyat güvenliğini kapsamaktadır.⁹

Hazar bölgesinden Avrupa'ya hangi enerji nakil projesi geliştirilirse geliştirilsin, bu bölgedeki Rus nüfuzu dengelenmedikçe arzu edilen derecede enerji güvenliği sağlanamayacaktır. Halen Orta Asya ve Ortadoğu enerji nakil hatları aşağıda görüleceği üzere yaklaşık 13 güzergâh üzerinde kümelenmektedir. Bu sayı gereksinimlere göre daha da çoğalabilir. Kıbrıs etrafındaki kaynaklar da çıkarılmaya başlandığında KKTC üzerinden yeni hatlar da devreye girecektir.

- Rusya - Avrupa: Halen güvenli bir şekilde çalışıyor.
- Rusya – Almanya: Özel hattır; çalışmaktadır.
- Hazar – Türkiye-Avrupa: Bakü - Tiflis – Ceyhan. Halen düşük kapasitede çalışıyor.
- Rusya – Bulgaristan – Yunanistan - Avrupa: Proje aşamasındadır. Rusya-Ukrayna anlaşmazlığı nedeniyle hat Türk karasularından geçme ihtimali yüksektir.
- Ortadoğu – Türkiye - Doğu Akdeniz: Kuzey Irak- Yumurtalık hattı. Düşük kapasitede çalışıyor. İnşası devam eden yeni hat yakında devreye girecektir.
- Ortadoğu –İsrail- Doğu Akdeniz: S. Arabistan – Irak – Ürdün- Hayfa. Yakında devreye girecektir.
- Ortadoğu – Suriye- Doğu Akdeniz: İran-Irak-Suriye hattı. 2011'de planlanmıştı. Suriye'deki iç savaş nedeniyle gündemden düşmüş oldu.
- Ortadoğu – Basra Körfezi- Hint Okyanusu- Japonya-Çin: Uzun ve maliyeti yüksek bir deniz yoludur.
- Kazakistan – Çin: Özel bir hattır. Oldukça güvenlidir.
- İsrail – Türkiye- Avrupa: Proje geliştirme aşamasındadır.
- İsrail – Güney Kıbrıs – Yunanistan – Avrupa: Proje geliştirme aşamasındadır.
- Mısır – Türkiye – Avrupa: Proje geliştirme aşamasındadır.
- Rusya- Türkiye- İsrail: Samsun- Ceyhan- Hayfa hattı. Proje geliştirme aşamasındadır.

⁹ M. Faruk Demir, *Enerji – Güvenliği Ekonomisi Diplomasisi*, Altınküre Yayınları, Ankara, 2007, s. 22.

On binlerce kilometrelik enerji boru hatları ülkeleri, kıtaları aşmaktadır. Bu hatlar insanın kan damarlarına benzetilebilir. Dolaşım Sibirya, Hazar ve Ortadoğu gibi başlıca üç kalp vasıtasıyla sağlanmaktadır. Deniz araştırmaları teknolojisinin yardımı ve küresel ısınma nedeniyle Arktik bölgesinde ve Doğu Akdeniz çanağında da iki yeni kalp oluşmak üzeredir. Bu kalplerin hangi istikamette dolaşım sağlayacağı henüz belirsizdir ve bölgelerinde radikal jeopolitik gelişmelere yol açma olasılığı yüksektir. 21. yüzyılın başlarında dünyaya hâkim olmanın yolunun karalardan denizlere geçtiği açıkça görülmektedir. Mackinder'in¹⁰ Orta Asya'daki 'Heartland (Kalpgâh)'ı giderek önemini kaybetmektedir.

7. Ortadoğu ve Enerji Güvenliği

Ortadoğu'da istikrar ve yeni bir siyasi düzen sağlanmadan enerji güvenliğinin tam olarak sağlanması mümkün değildir. Çünkü hala dünya petrol rezervlerinin %60'ı aşkın kısmı bu bölgededir. Ortadoğu bu önemine rağmen yaklaşık bir asırdan bu yana dünyanın en istikrarsız bölgesidir. Bu istikrarsızlığın sona erme olasılığı da hemen hemen imkânsız gözükmektedir. Çünkü bir petrol coğrafyası olan bu bölgede çok uzun yıllar kabile ve aşiret sistemi içinde kalmıştır. Bu iklimsel ve sosyolojik koşulların gerektirdiği bir durumdur. Araplar 700'lerde İspanya üzerinden Hristiyan ve Batı dünyası ile tanışmışlardı. Endülüs Müslümanları çok ileri medeniyetleri ile Avrupa'nın lideri konumundaydılar. Batılılar ve Hristiyanlar Ortadoğu'ya gelen ilk kez 11-13. yüzyıllarda Haçlı Seferleri kapsamında geldiler. Hedeflerinde Doğu Akdeniz ve Kudüs bölgesi vardı. Ancak petrol denizi olan Arap Yarımadası eski durumunu korudu. Arap Yarımadasının sakinleri ilk defa 1500 yılında Portekizliler vasıtasıyla Batı ile karşı karşıya geldiler. Kalıcı olmayan ve yaklaşık 30 yıl devam eden bu ilişki, 1534 yılında Osmanlıların Yarımadayı ele geçirmesi ile sona erdi. İslam medeniyeti Rönesans'la birlikte yükselen Batı teknolojisi karşısında giderek geriledi. Ayrıca, çölden ibaret ve doğal kaynak fakiri bu coğrafya, 16. yüzyılda Batının deniz üstünlüğü sayesinde başlayan sömürgeciliğinin de çok uzağında kaldı. Dolayısıyla 19. yüzyılın petrol coğrafyası çok uzun yıllar Batı dünyasının uzağında yaşadı. Bu bağlamda doğal olarak bölge, Hristiyan dininin yayılmasını amaçlayan misyonerlik faaliyetlerinin de hedefi dışında kaldı. Oysa Hindistan ve Uzakdoğu, Japonya ve Filipinler

¹⁰ Mackinder, 1919'larda Doguda Sibirya, Batıda Volga, Kuzeyde Buz Denizi ve Güneyde Himalayalar ile sınırlanan alanı Heartland (Mihver Alan - Kalpgâh - Pivot Area) olarak kabul etmiştir. [(Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, New York, Norton, 1962 (ilk baskı 1919)].

Batı kültürü ve Hristiyanlıkla 1500'lerden beri ilişki içindeydi. İngiltere, Hindistan ve civarında üç asır boyunca hem kaynak sömürgeciliği yaptı hem de başarılı bir kültürel asimilasyon uyguladı. Bu etki halen Common Wealth Countries denen 53 ülkede devam etmektedir. Arap Yarımadasının, 18. yüzyıla kadar böyle bir fırsatı veya nasıl nitelendirebilirsek nitelendirilim böyle bir şansı olmadı. Ne zaman ki, Ortadoğu'da petrol bulundu ve Batı teknolojisi bu petrole bağımlı hale geldi; Avrupalılar bölgeyi işgal etmeye başladılar. Özellikle İngiliz Bahriye Bakanı Churchill'in, 1911'de İngiliz donanmasının yakıtını kömürden petrole çevirmesi,¹¹ dünya çapında son derece radikal bir kırılma noktası oldu. İngiltere ve Fransa kendileri için hayati bir yaşam alanı haline gelen Ortadoğu'yu siyasi anlamda düzenlemeye giriştiler. Ancak petrol sömürsünü sürdürmek karşılığında bu bölgedeki kabile ve aşiret düzenine dokunmadılar. Siyasi ve sosyolojik değişimi dayatmadılar. Ancak, enerji bu bölgeyi de karıştırdı ve Ortadoğu istikrarsızlığın beşiği haline geldi. Soğuk Savaş döneminde göreceli bir siyasi ve askeri denge içinde bulunan Ortadoğu, dağılma sonrası yeniden istikrarsız bir ortama sürüklendi.

8. Ortadoğu'nun Tehlikeli Geleceği

Bu karışık siyasi ortamda, ABD ve Avrupa ülkeleri, güvenli bir enerji akışını sağlamak amacıyla birçok ülkeyi siyasi, askeri ve ekonomik açıdan kontrol altında tutma stratejisi izlediler. Karşıt tutum ve davranışlara askeri müdahale (Irak) veya ekonomik ambargolar (İran) uyguladılar. Sonuç olarak özellikle Ortadoğu enerji kaynaklarının güvenilirliği ABD'nin bölgedeki siyasi, askeri ve ekonomik üstünlüğünü sürdürmesine bağlı hale geldi. Bu üstünlüğün en güçlü boyutu, ekonomik olarak enerji pazarını kontrol etmektir. Ekonomik boyutun en önemli unsuru ise Amerikan dolarının küresel rezerv para konumunu koruması idi. Bunun sürdürülmesi büyük oranda petrol ve doğal gazın Amerikan doları ile satılmasına bağlıydı. Çünkü dünyamız petrol ve doğal gazı yılda 1,9 trilyon dolar harcamaktadır.¹² Enerji ihtiyacı devam ettiği sürece petrol ve doğal gaz da en önemli meta olarak kalacaktır. Ortadoğu ve Orta Asya enerji kaynaklarının Batıya ve doğuya aktarılması için mevcut güzergâhların tamamen güvenilir olduğu söylenemez. Bu nedenle, halen süratle tamamlanmaya çalışılan boru

¹¹ Daniel Yergin, *Petrol*, çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. IX.

¹² IMF'nin hazırladığı raporda, ülkelerin enerji yardımı harcamalarının dünya ekonomisine 1,9 trilyon dolara mal olduğu açıklandı. 27. 03. 2013, (<http://www.cnbc.com/haberler/dis-haber/dunya-enerji-icin-19-trilyon-dolar-harciyor>)

hatları ile Arap Yarımadası'ndaki petrol ve doğal gaz, Basra Körfezi'ni baypas ederek Doğu Akdeniz'e akıtılacaktır. Çünkü İran-Batı gerginliği Basra Körfezini güvenli bir hat olmaktan çıkarmıştır.

9. Ortadoğu Nasıl İstikrara Kavuşturulabilir?

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) bu çerçevede değerlendirilmektedir. Bu projenin ve büyük ölçüde enerji güvenliği ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.¹³ BOP projesi, 21. yüzyılda Ortadoğu'da, durdurulamayan ve önlenemeyen sosyal-kültürel gelişmeler ve uluslararası terörizm bağlamında, dinsel ve monarşi tabanlı siyasi yapıların, daha fazla sürdürülemeyeceği gerçeği üzerine oturtulmuştur. Çünkü ABD, devam eden süreçte bu ülkelerin, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi milliyetçi, antiemperyalist ve ABD karşıtı bir yapıya evrileceklerinden endişe etmektedir. Özellikle bugün Irak ve Suriye'deki gelişmelere baktığımızda, İran'ın Irak'ta ve Suriye üzerinde genişleyen Şii temelli nüfuz alanının, ABD'nin bölgedeki plan ve stratejilerini engelleyici bir etken olarak öne çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda Suudi Arabistan ve ABD'nin bu bloka karşı kontrollü bir Sünni barajı oluşturma çabası gündemde gözükmektedir. Diğer taraftan Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin de bu denklemde ABD tarafında yer aldığı söylenebilir. Irak'tan çıkışı müteakip, ABD ve müttefiklerini zorlayan en önemli siyasi gelişme, mevcut Irak hükümetinin İran yanlısı tutumunu sürdürmesidir. Büyük Ortadoğu Projesi, bölgede kontrol edilebilecek yeni güç dengeleri oluşturmak amacıyla, mezhep temelli yeni bir çatışma projesine dönüştürülmüş gözükmektedir. Bu stratejinin, genel anlamda Ortadoğu'da mezhebe dayalı bir siyasi bölünmeyi ve 10 yıl (1979-1989) süren Irak-İran savaşında olduğu gibi Müslümanları birbirlerine kırdırmayı hedeflediği söylenebilir.

Ortadoğu coğrafyasında farklı sosyal - kültürel, siyasi ve dini yapıların olduğu birçok ülke vardır. Ayrıca bu ülkelerin birçoğunda devam eden monarşi tabanlı siyasi yapılar da enerji projelerini olumsuz yönde etkilemektedir. 2003'teki Irak'a Amerikan müdahalesi, İngiltere'nin 1920'lerde planladığı siyasi coğrafya ile kurulan askeri ve mezhepsel dengeleri tamamen bozmuştur. Ortadoğu'nun kalbi Arap Yarımadasıdır. Bu coğrafyadaki siyasi yapı, kabile kültürü ve İslam'ın mezhepsel ve mezheplerin de farklı bölüntülerine dayanan çok hassas ve riskli bir yapıdır. Osmanlı döneminden beri devam eden aşiret ve mezhebe dayalı bu yapı, Birinci Dünya Savaşı'na

¹³ Mehmet Koyuncu, "BOP, Petrol ve PKK İlişkisi", 23 Nisan 2013, <http://www.sokeekspress.com/Reklam.aspx/Makale/3624-mehmet-koyuncu--bop-petrol-ve-pkk-iliskisi.aspx>

kadar devam etmiştir. Şimdi bu yapıların yerine kısa ve orta vadede istenilen bir rejimi oturtmak da hemen hemen imkânsız gözükmektedir. Asla unutulmamalıdır ki, enerji kaynaklarına sahip olmak, refahı, sosyal barışı ve demokrasiyi garanti etmemektedir. Rusya dâhil, kaynaklar sadece Batı teknolojisi ile işletilebilmektedir. Üretim sonrası depolama, ulaştırma, pazarlama da çoğunlukla kaynaklara sahip ülkelerin olanakları dışındadır. Buradan çıkarılacak sonuç, enerji güvenliği ve siyasi istikrar için tüm bu ülkelerin 1920'lerden beri olduğu gibi hegemonyan ülkelerle tek taraflı klasik bir sömürgecilik ilişkisi yerine, küresel ekonomik sistemin dikte ettiği kurallara uygun karşılıklı modern bir ticari ilişki içine girilmesinin gerekli olduğudur.

Arap Yarımadasının, yaklaşık 400 yıllık Batı tesirinden uzak ve izole olarak nitelendirilebilecek bu eksikliği, mevcut dini ve mezhepsel bir siyasi yapı içinde nasıl giderilebilir? Yanıtlamamız ve cevabını bulduğumuz takdirde petrol coğrafyasını istikrara götürecektir soru budur. BOP'un işe yaramayacağı şimdiden bellidir. Çünkü BOP, 1920'lerde cetvelle çizilen 100 yıllık siyasi coğrafyaya, yeni bir bölünmeden başka bir şey vaat etmemektedir. Ayrıca terör tehlikesine de kalıcı bir çözüm getirmemektedir. Bu durumda akla en yakın çözüm, uzun vadeli de olsa bölgede Türkiye benzeri Laik demokrasilerin kurulmasıdır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı da Eylül 2011'de Mısır'ı ziyaretinde Müslüman dünyasına Laikliği tavsiye etmişti. Batı, sürekli ve kalıcı bir enerji güvenliği, askeri harcamaların azaltılması ve refahın artırılması bağlamında böyle bir düzene destek verebilir. Böyle bir projenin kabul görmesi, Finans Kapital Sistemin yüksek kar paylarını, güvenli ve sürdürülebilir daha az kar paylarına tercih etmesi ile mümkün olabilir. Bu bağlamda böyle bir proje dünya projesi olmak zorundadır ve bu nedenle BM çatısı altında oluşturulmalı, hedef ve stratejileri ilan edilmelidir. İşe mevcut krallık ve emirliklerin siyasi yapılarındaki değişikliklere, demokrasinin başlangıç adımı olan seçimlerle başlanabilir. Acılı da olsa Irak'ta göreceli bir demokrasi ve Laik bir siyasi yapı sağlanmaya çalışılmaktadır. Batı, Laik bir düzenin Ortadoğu'da ne kadar hayati önemi olduğunu anlamış olmalıdır. Bu süreçte Türkiye, Laik ve Müslüman bir demokrasi ülkesi olarak bölge ülkelerine rehberlik ve liderlik yapabilir.

10. Türkiye ve Enerji Güvenliği

Türkiye üzerinden geçen enerji nakil hatları, jeopolitik anlamda Türkiye'yi güçlendirmemekte aksine hassaslaştırmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin olası bir kriz veya savaş halindeki ulusal dayanma gücü (en-

during), doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki terminal limanlarının ve bu limanlara ulaşan deniz yollarının güvenliği ile doğru orantılı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin güçlü bir deniz gücüne ve kıyı savunmasına sahip olması, hayati bir jeostratejik gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye açısından gelecekteki en temel deniz araştırmaları sorununun Kıbrıs ve civarındaki bölgelerde yaşanacağı beklenmelidir. Kıbrıs'ta devam eden siyasi belirsizlik nedeniyle, GKRY, KKTC, Lübnan, İsrail, Filistin (Gazze), İngiltere (Üsler), Mısır, Suriye, Türkiye'nin de dâhil olduğu 9 devlet arasında kalıcı bir çözüme ulaşmanın güçlüğü açıktır. Türkiye çevresindeki petrol ve doğal gaz denizinde kurak bir ülke durumundadır. Avrupa'nın dördüncü büyük gaz piyasası olan Türkiye'nin enerji ihtiyacı giderek artmaktadır.

Türkiye, doğal gazın %50'sini Rusya'dan %18'ini İran'dan tedarik etmektedir.¹⁴ Batılı ülkeler Türkiye coğrafyasına sadece transit ülke gözüyle bakmaktadır. Oysa konuya enerji güvenliği açısından bakıldığında Hazar – Trakya – Avrupa ekseninde yaklaşık 2 bin kilometrelik, Samsun – Ceyhan hattında bin kilometreye yakın bir güzergâh ile Irak'tan Yumurtalık'a uzanan güzergâhın güvenliği yabana atılmamalıdır. Türkiye'nin enerji güvenliğindeki esas rolü, Doğu Akdeniz'in güvenliğine olan katkısı ile ölçülebilir. Önümüzdeki 10 yıllık perspektifte Avrupa'nın 100 yıllık enerji ihtiyacını karşılayacak enerji projelerinin Doğu Akdeniz'de devreye girmesi beklenmektedir. Denizdeki zengin petrol ve doğal gaz yataklarının 2016'dan itibaren işletilmesine başlanacaktır.¹⁵ Bölgedeki enerji kaynakları ister Türkiye, isterse GKRY üzerinden Batıya aktarılsın, bölgede etkin ve sürekli bir deniz güvenliği ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Coğrafi konumu ve Türk deniz kuvvetlerinin kabiliyetleri dikkate alındığında Türkiye'nin katkıları gerek güvenlik sağlama maliyetinin düşürülmesi, gerekse etkinlik yönüyle oldukça anlamlı olabilir. Kuşkusuz bölgede Türkiye'yi baypas edecek bir deniz güvenlik organizasyonu kurmak da mümkündür. Ancak İskenderun Körfezindeki Ceyhan petrol terminalinin mevcudiyeti Türkiye'nin bu organizasyonda yer almasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Türk toprakları üzerinden Avrupa'ya aktarılması halinde Türkiye'nin güvenlik organizasyonunda lider konumda olacağı söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin hem ulusal çıkarları hem de uluslararası toplumun ihtiyaçları yönüyle güçlü bir deniz kuvvetine sahip olması

¹⁴ İsmail Altınsoy, Rus gazına Avrupa'dan daha fazla ödüyoruz, 4 Şubat 2014, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_rus-gazina-avrupadan-daha-fazla-oduyorum_2197501.html

¹⁵ Stratfor, Israel's Water Challenge, 25 December 2013, <http://www.stratfor.com/analysis/israels-water-challenge#axzz36rw3XahE>

jeostratejik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. 2009'da rezervleri tespit edilen ve büyük bir kısmı İsrail karasuları ve Münhasır Ekonomik Bölgesinde bulunan enerji kaynakları¹⁶ nedeniyle, bölge güvenliğinin diğer önemli bir aktörü de İsrail olacaktır. İki ülkenin, NATO veya bölge işbirliği çerçevesinde enerji güvenliği konusunda işbirliği yapma olasılığı oldukça yüksek gözükmektedir. Bu hesap ve projelere Nil deltasındaki zengin kaynaklar nedeniyle Mısır'ın da dâhil edilmesi gerekebilir.

11. Sonuç

A. Petrol ve doğal gaz alternatif yeni bir enerji kaynağı bulunmadıkça veya petrol kullanımını, üretime oranla ciddi bir şekilde düşürmedikçe,¹⁷ enerji güvenliği, dünya jeopolitiğini yönlendiren birinci öncelikli faktör olma durumunu koruyacaktır. Özellikle petrolde sadece %9 oranında¹⁸ Körfez'e bağımlı durumdaki ABD'nin, bölgedeki kontrolünü sürdürme çabaları, dünya hâkimiyeti amaçlıdır ve Çin, Avrupa ve Japonya gibi bölgeye bağımlı potansiyel rakipleri üzerinde siyasi baskı yaratmaya yöneliktir.

B. Dünya enerji kaynaklarının en önemli maddesi olan petrolün, ABD dolarına endeksli olarak satılması, bölgesel ve küresel güç dengelerini dolaylı olarak etkilemektedir. ABD hâkimiyetinin ticari ve finansal ayağı olan Amerikan dolarının değeri birçok faktöre bağlı olmakla beraber, stratejik bir kaynak olan petrole bağıllığı başı çekmektedir. Bu nedenle petrolün başka bir para birimine endekslenmesi veya üreticilerin satışlarını Amerikan doları dışına kaydırmaları halinde, ilgili üretim merkezlerinin bulunduğu siyasi coğrafyalarda bölgesel bir savaşa kadar uzanacak kriz ve çatışmaların çıkması beklenmelidir.

C. Enerjinin tekelci politikalarla değil, üretim, pazarlama, dağıtım, güvenlik ve kurallara uymayanlara karşı yaptırımını da içeren uluslararası bir sistemle yönetilmesi gereklidir. Enerji, kaynaklara sahip olanların istediği gibi kullanabileceği bir meta değil, doğa gibi tüm uluslara ait bir dünya mirası olarak düşünülmelidir. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk'ün 1920'deki görüşleri günümüzdeki enerji sorunlarının çözümüne ışık tuta-

¹⁶ Bilgesam, Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye 16 Aralık 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/2/-dogu-akdeniz%E2%80%99de-enerji-kesifleri-ve-turkiye/#.U8Zrs02Kct8>

¹⁷ Bir başka çok önemli uygulanabilir önlem de petrolün ulaşımdaki payını azaltacak yüksek teknoloji vasıtalarını yaygınlaştırmaktır. ABD'de tüketilen petrolün üçte ikisi ulaşımda kullanılmaktadır. (U.S. Energy Information Administration)

¹⁸ Gal Luft, "ABD Ortadoğu'dan Çekilir mi?", *Turkish Policy Quarterly*, Kış 2014. Gal Luft Global Güvenlik Analizleri Enstitüsü (IAGS) Direktörü ve ABD Enerji Güvenliği Konseyi'nde kıdemli danışmandır. Bu metin, orijinal makalenin kısaltılmış halidir. Tercüme TPQ ekibi tarafından yapılmıştır.

cak niteliktedir: “Milletler işgal ettikleri arazinin gerçek sahibi olmakla beraber beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin servet ve kaynaklarından kendileri istifade eder ve dolayısıyla bütün beşeriyeti istifade ettirmekle yükümlüdürler.”¹⁹ Dünya denizleri ve hava sahası kullanımıyla ilişkin BM Sözleşmeleri de bu türlü bir çözüm önermektedir.²⁰ Konuya bu çerçevede bakılmadığı takdirde, çok büyük kaynaklar harcanarak inşa edilen, binlerce kilometre uzunluğundaki boru hatları, işlevsiz hale gelebilir. Böyle bir durumda, Soğuk Savaş’tan bu yana geçen 25 yılda inşa edilen dünya coğrafyasının ve ekonomisinin kan damarları sayılabilecek yapay enerji hatları da ortadan kalkabilir. O zaman yeniden eski sistemde olduğu gibi enerji terminallerinden gemilerle petrol taşıma sistemine geçilmesi kaçınılmaz olacaktır. Böylece hem enerji ulaşımı mevcut duruma göre son derece yavaşlayacak hem de farklı bir güvenlik boyut ortaya çıkacaktır. Denizler üzerinden nakil birinci önceliği alacak ve bu durumda deniz gücü üstünlüğüne sahip ülkeler daha avantajlı olacaktır.

D. Japonya, Uzakdoğu’da ABD güvenlik stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Tayvan’la birlikte Japonya, Çin’e karşı ABD’nin coğrafi ve ekonomik sigortası işlevi görmektedir. İki atom bombası taarruzu ile kayıtsız şartsız teslim olan Japonya, kendine özgü kalkınma modeli ile 21. yüzyılda da bölgesel bir güç merkezi olmayı başarmıştır.

Ancak Japonya’nın dış politikasını belirleyen çok önemli iki faktörden birisi enerji bağımlılığı,²¹ diğeri ise bölgenin ve ülkenin güvenliği üzerindeki ABD siyasi ve askeri kontrolüdür.²² Ne kadar ironiktir ki, Japonya’nın %81 oranında bağımlı olduğu Ortadoğu bölgesindeki enerji üretimi ve dağıtımı da ABD şirketlerinin kontrolündedir. Bu nedenle, Japonya, Rusya üzerinden gelecek yeni bir enerji hattı ile Ortadoğu’ya olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir. Ayrıca Çin ile Japonya arasında, enerji potansiyeli olan bazı adaların aidiyeti konusu ciddi bir siyasi sorun haline gelmiştir. Halbuki iki ülke de büyük bir enerji açığı yaşamaktadır. Bu bakımdan bu iki ülkenin kaynakları paylaşılması konusunda işbirliğine gitmeleri en akıllı yol olacaktır.

¹⁹ Enver Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1956, s. 45.

²⁰ BM tarafından hazırlanan 1992 Açık Semalar Anlaşması ve 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi kastedilmektedir.

²¹ Dünya petrol tüketimine bakıldığında, ilk sırayı günlük 20,7 milyon varille ABD, ikinci sırayı 14,8 milyon varille Avrupa Birliği ülkeleri toplamı, üçüncü sırayı 6,7 milyon varille Çin, dördüncü sırayı 5,36 milyon varille Japonya ve beşinci sırayı 2,75 milyon varille Rusya Federasyonu alıyor. AB içinde Almanya günlük 2,6 milyon, Fransa ise 1,9 milyon varil petrol tüketiyor. (<http://arsiv.sol.org.tr>)

²² Japonya 2 Eylül 1945’de Potsdam Bildirisini kabul ederek kayıtsız şartsız teslim olmuştur.

Kısacası dünyamız üzerindeki enerji odaklı tüm projeler, kaynaklar üzerinde hegemonya kurmayı amaçlayan plan ve stratejilerden arındırılmalıdır. Bunun yerine, kolay ulaşılabilir, kesintisiz ve istikrarlı bir fiyatı ön gören, ekonomik ve ticari kıstasları esas alan bir sistem kurulmalıdır. Bu durum, aynı zamanda küresel barış ve istikrara da önemli katkılarda bulunacaktır. Hegemonya hedefli stratejiler nedeniyle, bulunulamayan veya fiyatları şişirilen enerjinin en pahalı enerji olduğunu hiç bir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Albright, Madeleine. *Tanrı ve Güçlü*, çev. Sevda Kubilay, Truva Yayınları, İstanbul, 2007.
- Altınsoy, İsmail. “Rus gazına Avrupa’dan daha fazla ödüyoruz”, 4 Şubat 2014, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_rus-gazina-avrupadan-daha-fazla-oduyorum_2197501.html
- Amirbek, Aidar. “Avrupa Birliği ve Türkmenistan: Boru Hatlarına Dayalı İşbirliği”, *Dünya Gündemi Gazetesi*, 21-28 Ağustos 2011.
- Brar, Harpal ve Ella Rule. *Ortadoğu ve Emperyalizm*, çev. Evren Madran, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2004.
- Daniel, Yergin. *Petrol*, çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- Demir, M. Faruk, *Enerji- Güvenliği Ekonomisi Diplomasisi*, Altinküre Yayınları, Ankara, 2007.
- Du Jardin, Michell Mollat. *Avrupa ve Deniz*, çev. A. Muhittin, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Elektrik Mühendisleri Odası. *Enerji Dergisi*, Eylül 2007.
- Ergin Yıldızoğlu, “Kriz ve OPEC”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 2011.
- Gore, Al. *Gelecek*, çev. Çađlar Kök ve Ebru Kızıldağ, Mediacat Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karal, Enver Ziya. *Atatürk’ten Düşünceler*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1956.
- Kargın Ekři, Aysel. *Din Devletleri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.
- Leithauser, J.G. *Dünyamızın Fatihleri*, çev. Derin Türkömer, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

- Luft, Gal. “ABD Ortadoğu’ dan Çekilir mi?”, *Turkish Policy Quarterly*, Kış 2014.
- Mackinder, Halford J. *Democratic Ideals and Reality*, New York, Norton, 1962 (ilk baskı 1919).
- Morris, Benny. “New Alliances of the Israel”, *The National Interest*, 2 February 2012.
- Musaoğlu, Erdal. “Geleceğimiz Neler Belirleyecek?”, *Cumhuriyet, Bilim Teknoloji Eki*, 27 Haziran 2014.
- Stoleson, Mark A. “Investment at an Impasse: Russia’s Production Sharing Agreement Law and the Continuing Barriers to Petroleum Investment in Russia”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol. 7, No. 2 (Spring 1997), 12. 10. 1997, pp. 671-689, <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=djcl>
- Stratfor, “Israel’s Water Challenge”, 25 December 2013, <http://www.stratfor.com/analysis/israels-water-challenge#axzz36rw3XahE>
- Tarakçı, Nejat. *Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji*, Çantay Kitapevi, İstanbul, 2003.
- Tarakçı, Nejat. *Yirminci Yüzyılın Strateji Dehası*, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.
- Taylor, William J. and Steven A. Maaranen. *The Future of Conflicts in the 1980’s*, Lexington Books, 1983.
- Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü. *2010 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/sector-raporu_2010.pdf
- US Enerji Information Administration. “Russia, Analysis”, 26 November 2013, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=rs>
- Yergin, Daniel. *Petrol*, çev. Kamuran Tuncay, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- <http://arsiv.sol.org.tr>
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Almanya'da_enerji
- <http://www.cnbc.com/haberler/dis-haber/dunya-enerji-icin-19-trilyon-dolar-harciyor>